

den ledingsorganisation bag mandskabet, som han kan ønske sig.

Om kong Sven Tveskæg siger Niels Lund, at *Rikke Malmros* nødvendigvis måtte tillægge ham en leding, når hun havde tillagt faderen en sådan. Rikke Malmros' standpunkt er velkendt, men hvad mener doktoranden selv? Det er mere gådefuldt. Et langt citat af *Encomium Emmae* skildring af forhistorien til det sidste afgørende flådeudbud før angrebet på England munder ud i følgende ræsonnement: »Hvis dette skal betragtes som et ledingsopbud, er det imidlertid klart, at her ikke er tale om et ledingsopbud af den type, som afspejles i lovene fra det trettende århundrede« (s. 116).

Niels Lund betragter landskabslovenes leding som den »rigtige«, og det hindrer ham i at godkende vikingernes leding som lige så autentisk. Hvad var der i grunden i vejen med vikingernes leding, siden den ikke kan opnå Niels Lunds

sanktion? Han anfører, at der »ikke er tale om bestemte forpligtelser på deltagerne i forhold til deres ressourcer«.

En af de største svagheder ved vikingetidsafsnittet i *Lið, leding og landeværn* er, at Niels Lund end ikke strejfer begrebet bol. Man kan ikke for alvor diskutere vikingetidens byrdefordeling uden en definition af bolet. Men hvad enten Niels Lund vil anerkende det eller ej, så var byrderne fordelt mellem bønder, som gjorde krigstjeneste, og dem, som blot leverede proviant til skibsbesætningen. Alt andet er umuligt. Han har ret i, at krigstjenesten i vikingetiden påhvilede den enkelte slægt, at søn f.eks. fulgte fader som rorkarl på det ottende sæde til bagbords side i vikingeskibet, mens den i højmiddelalderen gik på omgang mellem havnebønderne. Men det kan umuligt tjene som begrundelse for, at den første slags leding skulle være mindre autentisk end den sidste.

Leding, næsegæld og kongemagt

Af Niels Lund

Redaktionen har forelagt mig Poul Skaanings indlæg og spurgt, om jeg ønskede at svare på det – og samtidig eventuelt replicere på Rikke Malmroses anmeldelse af min *Lið, leding og landeværn* i sidste hæfte af dette tidsskrift. Det regnes vist i almindelighed for dumt eller dårlig tone at tage til genmæle mod anmeldelser, men som indimellem flittig anmelder selv bryder jeg mig ikke om den tanke, at anmeldelser ikke skulle kunne betragtes som debatoplæg. Man skriver dog en bog, og i særdeleshed en disputats, for at sætte et emne

under diskussion, og så ville det vel være en kende selvmodsigende ikke at tage imod de tilbud om diskussion, der nu fremkommer – i anmeldelses- eller anden form. På den anden side er jeg alt andet end sikker på, om jeg kan løfte den opgave at behandle to indlæg med så store indbyrdes modsætninger under én hat. Malmros betragter mit arbejde som »et usædvanlig tæt sammenhængende værk, båret af én gennemført tese« (s. 346), medens Skaaning beklager dets mangel på tese. Og hermed er vanskelighederne ikke udtømt, for beg-

ge mine kritikere rider samtidig på flere heste. Malmros mener således med hensyn til min behandling af Knud den Hellige på den ene side, at jeg overtager Arups synspunkter, på den anden side at min tolkning er original og helt personlig.¹ Hertil kommer, at Malmros er mere optaget af de skjaldekvad, som hun næsten har gjort til sine egne, end af det arbejde, hun skulle anmelde. Jeg har i anden sammenhæng argumenteret mod hendes udnyttelse af skjaldekvadene, som efter min motiverede opfattelse går betydeligt ud over deres bæreevne.² Måske finder hun ikke mine indvendinger værd at beskæftige sig med, men en blot gentagelse af egne synspunkter fører heller ikke dialogen videre. Det forekommer mig tilmed, at hun begynder med et eksempel, der netop viser mit synspunkts berettigelse. Malmros og jeg har hver sin tolkning af et sted, Judith Jesch har sin, og spørger man en fjerde filolog eller historiker, så får man med stor sandsynlighed et fjerde forslag.

Rikke Malmros opfatter min behandling af begivenhederne i Limfjorden i 1085 som det centrale i min bog, og rigtigt er det, at jeg har brugt mange kræfter på at studere disse problemer. Omtalen af en leding, der kunne forsømmes, i hvilket fald der skulle emenderes til kongen, i Knud den Helliges gavebrev til Sankt Laurentius i Lund fra 1085 er første gang, ledingsbegrebet optræder i et dansk dokument, så det må nødvendigvis få en fremtrædende placering i enhver diskussion af ledingen i Danmark, så meget mere som det ved en umiddelbar betragtning, der også er blevet den traditionelle udlægning, ser ud til, at det i diplommet indeholdte ledingskrav straks er gjort gældende i praksis med opbud af flåden til et togt mod England og efterfølgende opkrævning af ledingsbøder for flådens opløsning. I virkeligheden

har ingen dog tidligere spurgt, om diplomets ledingsbegreb nu også svarede til vort traditionelle, fra landskabslovene kendte, eller om samme ledingsbegreb ligger til grund for diplomets og for Sven Aggesøns og Saxos udlægning af begivenhederne.

Det danske ledingsvæsens organisation er først beskrevet i et tillæg til *Skånske Lov* og i de berømte første tyve kapitler af *Jyske Lovs* tredje bog, begge fra det trettende århundrede. Det har været almindeligt at gå ud fra, at leding var leding, således at når kilderne, også meget ældre kilder end landskabslovene, talte om leding, eller på latin *expeditio*, så forstod de derved den leding, som fremtræder i landskabslovene. Den leding, den krigsførelse i det hele taget, som omtales i de berettende kilder om tiden ca. 1041-1241, synes imidlertid ikke at have meget at gøre med lovenes leding. Hvis man ud fra de berettende kilder destillerer et billede af Danmarks militære ressourcer og deres organisation, så fremkommer et indtryk af en tilstand, hvor ledingen bestod af landets høvdinge og stormænd, der på kongens bud mødte med deres egne krigsfolk og – hvis de ellers på et afholdt ting, der tit havde karakter af et rigsmøde, billigede kongens planer – deltog i krigstog til udlandet sammen med ham. Sådan forestiller vi os gerne, at det er foregået i vikingetiden, og det ser altså ud til, at det endnu i valdemarstiden foregik på samme måde. Det er dog tydeligt, at der foregik en kamp mellem kongemagten og ledingsfolket, hvor kongen prøvede at sætte sin ubetingede autoritet igennem: han skulle befale, folket lyde; men Valdemar den Stores første ledingsbud blev faktisk mødt med et nej fra ledingsbønderne. Heraf giver sig to spørgsmål: Hvis landskabslovenes leding ikke ses at fungere i den sammenhæng, vi plejer at regne for ledingens egentlige glansperiode, Absalons og Valdemar den

Stores vendertogter, var den mon så overhovedet indført på dette tidspunkt, eller kunne den være indført senere? Og hvis man forud for indførelsen af landskabslovenes leding talte om leding, både i de berettende kilder og i diplomerne, hvilket indhold havde så dette ledingsbegreb? Da jeg altid har interesseret mig for vikingetidens militære organisation, og da C.A. Christensen og andre har plæderet for, at ledingen, hvordan man så nærmere forstod den – men C.A. Christensen opfattede den som en rigsorganisation – gik tilbage til vikingetidens begyndelse, førte jeg min undersøgelse så langt tilbage, som vi har efterretninger om danske konger på togt med skibe. Dertil kommer, at ledingen betragtes som en nøgleorganisation i diskussionen om rigsdannelsen, og endelig det, at vore forestillinger om ledingen er dannet i en periode, hvor man havde andre forestillinger om samfundstilstanden, end vi har nu. Hvis den sociale kontekst er forandret, kan ledingen så fortsat være den samme?

Det er uden tvivl en begrebsmæssig vanskelig affære, og jeg skal ikke afvise, at det hele kunne have været fremstillet klarere, hvis jeg havde anvendt mere tid på det og havde skruet det sammen på en anden måde end den i hovedsagen kronologiske disposition, jeg har fulgt. Det perfekte er et smukt ideal, men hvis man ikke i tide gør sig klart, at idealers værdi ligger i, at man kan stræbe efter dem, men ikke nå dem – når man dem, er de sat for lavt – får man aldrig noget befordret i trykken. Jeg var nogen tid om at komme dertil, at man kan tale om leding uden nødvendigvis derved at forstå den fra landskabslovene kendte ordning, og jeg har sikkert både i min bog og i tidligere arbejder bekæmpet opfattelser, der overhovedet opererede med leding, før landskabslovenes ordning kunne være indført; her havde det været mere frugtbart, og måske gi-

vet færre sammenstød med Malmros også forud for dette, at sige 'leding, javel, men en anden leding'.

I Sverige er det klart, at den leding, der beskrives i landskabslovene, er en kystvagt, medens en anden form for leding, hvor kongen fører en hær ud af landet, også forekommer; det foregår imidlertid på andre betingelser, som ikke er beskrevet i lovene. Også i Norge er lovenes leding en kystvagt, som kongen kan befale til landsenden og ikke længere, men det er lige så klart, at kongen kan føre en anden leding ud af landet. Både i Norge og Sverige fremtræder denne 'anden leding' som et opbud af høvdinge og stormænd med deres private lið, der i mangt og meget minder om det opbud, der i de danske berettende kilder fremtræder som Danmarks leding i det tolvte århundrede. Det er i det væsentlige denne 'anden leding', Malmros kan konstatere i skjaldekvadene, hvor kongen træffes i spidsen for sine egne husfolk og for andre høvdinge med deres. Skulle jeg give et bud på sammenhængen mellem de to former for leding, så er landskabslovenes kystvagt en ordning, der på et tidspunkt – i Danmark ca. 1170 – føjes til den tidligere leding, som vedblev at bestå.³ I Danmark udviklede denne tidlige leding sig til herremandsstanden, som fortsatte den gamle ledingstjeneste. Herremændene trådte ikke ud af ledingen, som det gerne fremstilles; de blev i den! Det vil jeg gerne skrive en anden bog om, men jeg har meget arbejde til gode, før jeg kan gøre det.

Selv om min behandling af landskabslovenes leding, ikke mindst min genindførelse af havnebonden i ny skikkelse og mit spørgsmålstejn ved det gamle dogme, at ingen kunne afkræves mere end tredingshavne, også rummer ting, som jeg ikke uden overdreven optimisme kan forvente accepteret uden kritiske spørgsmål, har Malmros og

Skaaning rettet deres kritik alene mod min behandling af den 'anden leding', som altså i virkeligheden var den første, og det er naturligvis også her, jeg foreslår de mest vidtgående ændringer i den hidtidige opfattelse. Ved at begrænse sig således undviger begge imidlertid et kardinalpunkt og fører i vidt omfang deres argumentation uden om min.

Malmros er først og fremmest kritisk over for min behandling af Knud den Hellige og anklager mig i den forbindelse for manglende logisk konsistens og cirkelslutninger og for at forveksle analogier med beviser. Og for at fuldende min metodiske elendighed så kommer hertil, at jeg ikke engang med tesen fra Arup har overtaget hans metodiske krav om, når jeg digter over kilderne, så at digte over dem allesammen. Nej, jeg »udvælger de paralleller, [jeg] har sympati for, men undlader at komme ind på dem, der truer med at modsige [mit] helhedssyn, for eksempel de norsk-islandske skjaldedigte«, og ligesådan går jeg frem over for Snorre og Saxo: »Når de siger, som [jeg] vil, er de gode kilder; går de [mig] imod, kommer [jeg] i tanker om, at de er sene.« I erkendelse af Malmros' ekspertise i metodisk ønsketænkning, dokumenteret netop i arbejdet med de norsk-islandske skjaldedigte, burde jeg måske bøje mig for hendes evne til at erkende den, hvor den optræder. Jeg kan alligevel ikke anerkende, at mit arbejdes metodiske habitus skulle være helt så bedrøvelig.

Sture Bolin gjorde en dyd af at studere den danske leding med skyklapper, helt uden udblik til det øvrige Europa.⁴ Han prøvede at få sammenhæng på langs, opbyggede en syntese af kilder fra samme område, men vidt forskellig tid. Herved løber man en stor risiko for at føre elementer sammen i et system, som i virkeligheden aldrig har fungeret samtidig. Det er på forhånd alt andet end givet, at gavebrevet fra 1085 og di-

plomerne fra 1100-tallet kan læses gennem *Kong Valdemars Jordebog* og *Jyske Lov*. Jeg har gjort det stik modsatte, og det dels ud fra ganske bevidste metodiske overvejelser, dels ud fra en almindelig fornemmelse af, at Danmark adskilte sig mindre fra resten af Vesteuropa end ofte påstået.

Man skal først og fremmest gøre sig klart, at begrebet *expeditio* er importeret. Det er bragt til Danmark af gejstlige, som havde fået deres uddannelse i udlandet; her havde de lært både sproget og det grundlæggende begrebsapparat, nogle i England, hvortil Knud den Store sendte gejstlige til uddannelse, andre i Tyskland og Frankrig. Det har derfor interesse for danske forhold at undersøge, hvad man forstod ved *expeditio* og de dertil knyttede fænomener, ledingsbøde etc., i det udland, hvorfra begreberne er kommet til os, og vi kommer til at stå over for problemet, i hvor høj grad de er påfyldt et dansk indhold ved importen: Er det dansk leding i fremmede flasker, eller er indholdet lige så fremmed som ordene? – Problemet er i princippet det samme, som gør sig gældende med landskabslovene, der også er ført i pennen af folk, der havde lært deres jura i Oxford, Paris og Bologna – og det samme som man kender i sprogvidenskaben: Det tyske sprogs grammatik er grundlæggende beskrevet af folk, der havde den latinske grammatik og dens kategorier som udgangspunkt. Var tysk nødvendigvis blevet så lig latin, hvis udgangspunktet ikke havde været, at det skulle passe i latinens kasser? På alle disse områder lurder en fare for, at i det omfang man ikke kan beskrive realiteterne dækkende, tilpasser realiteterne sig den beskrivelse, man evner at give.

Ud fra den opfattelse har jeg ment det frugtbart at sætte sig ind i, hvordan man organiserede leding i navnlig England og Frankrig, og hvordan man straffede

ledingsforsømmelser. Ikke fordi jeg anser analogier for beviser, men fordi jeg herved mener at kunne fastlægge de rammer, inden for hvilke en forståelse skal søges.⁵ Jeg fandt herved en skelnen mellem to forskellige former for ledingsstraf, nemlig mellem *ledingsforsømmelse*, der kunne tage form af manglende fremmøde, når man var opbudt, eller manglende ydelse af de præstationer, hvormed man var pligtig at bidrage til de mødendes forplejning og udrustning under felttoget, og *ledingsbrud*, eller egentlig desertering.

Ved ledingsforsømmelse forelå i første række et økonomisk mellemværende. Kongen ville have de ydelser, han var gået glip af, men givetvis har man hertil føjet, eller kunnet føje, en straf for at krænke kongen og af generalpræventive hensyn.

Hos frangerne kunne der komme et element af straf oven i erstatningen på den måde, at hvis nogen havde forsømt uden tilladelse, ifaldt de det fulde hærbøn, men havde de forsømt med tilladelse, altså afløst efter aftale, var satsen mindre.

Ledingsbruddet, desertering, frangernes *herisliz*, var en helt anden og langt alvorligere sag. Det straffedes både hos frangerne og hos englænderne på liv og gods. Ifølge gavebrevet til Lund skulle landboerne *emendere* til kongen, hvis de forsømte ledingen. Det svarer til, at man hos frangerne ifaldt kongens hærbøn, *haribannus*, hvis man forsømte ledingen, eller hos englænderne *fyrdwite*. Bestemmelsen tager altså sigte på *forsømmelse*, ikke *brud*. Det er nyttigt at have in mente ved læsningen af Sven Aggesen og Saxo.

Som ofte i denne tid er det meget vanskeligt at skelne mellem erstatning, bøde og straf, lige som straf og hævn, som almindeligt kendt, nærmest er synonyme. Malmros mener, at jeg udnytter en forestilling om diplomernes vak-

lende terminologi på dette punkt til at få hvad som helst ud af dem og altid det, der passer bedst med mine ønsker. Nu er jeg mig egentlig ikke bevidst, at jeg skulle have bestemte ideer, som jeg hellere vil se dokumenteret end andre. Min undersøgelse har ikke udgangspunkt i en påstand om, hvorledes det forholdt sig med ledingen i Danmark, men i et kompleks af spørgsmål opstået ud fra en fornemmelse af utilfredsstillende sammenhæng mellem kilderne og de tidligere givne forklaringer. Jeg har kun prøvet at komme sandheden så nær som muligt, og til den ende har jeg fundet det vigtigt at prøve at trænge ind i, hvilke forestillinger, der rådede på området »ledingsbøde«. Kilderne udtrykker sig imidlertid ikke med større konsistens på dette område end på så mange andre, så det er en balancegang at undgå at øve vold mod dem. Man kan blot pege på den svenske 'ledungsblame' som et eksempel på en sammenblanding af vore moderne kategorier 'erstatning' og 'bøde'. Jeg har forsøgt at bestemme diplomernes *expeditio* som erstatning, altså afløsning, ikke bøde, ved at konstatere, at de senere ikke udgjorde en del af sagetallet, men figurerer ved siden af dette i privilegierne, men jeg føler mig ingeniende overbevist om, at denne sondring ville have sagt folk for 8-900 år siden noget videre. Det var alt sammen nye byrder.

Den distinktion mellem forsømmelse og brud, som jeg fandt ved at arbejde med analogier, er som antydning vigtig for forståelsen af kilderne til begivenhederne i Danmark i 1085-86. Her skal jeg så til gengæld gøre mig skyldig i cirkelslutninger. Curt Weibull har for længe siden givet den grundlæggende behandling af Odenselitteraturen over for Sven Aggesen og Saxo og har forklaret mange af forskellene mellem deres versioner af Knuds historie.⁶ Odenselitteraturen ville have en kirkens helgen ud af

Knud; derfor lod den ham blive forfulgt og dræbt på grund af en indsats i troens og kirkens tjeneste – opkrævning af ledingsbøder gav kun ringe adkomst til helgenstatus – og den understregede hans uskyld ved at gøre kongens fogeder til syndebukke. De var faret alt for hårdt frem i deres forsøg på at få folket til at betale den gudvelbehagelige tiende. Om Knud i sommeren 1085 opholdt sig i Limfjorden eller i Slesvig, har næppe spillet nogen rolle i Ælnods øjne eller for hans formål; der er derfor ingen grund til at tro, at han skulle have fordrejet oplysninger herom.

Sven Aggesen ville modsat fremstille Knud som nærmest en kongemagtens helgen. Han friholdt derfor kongen for skyld i ledingsflådens misfornøjelse med at måtte vente ved at lade Knud opholde sig hos flåden og kun tage til Slesvig tvunget af Olufs oprør og skabte derved baggrunden for de bøder, som han lader Knud idømme ledingsfolkene, da han kommer tilbage fra Slesvig og finder flåden opløst, *contumaciter et inobedienter*. Han kalder ikke, som Saxo, lige ud ledingsmændene for desertører, men hans overvejelser om, at de tremarks- og fyrremarksbøder, som kongen krævede, kun skyldtes kongens mildhed i en situation, hvor så mange vare bragte til fald, viser, at udgangspunktet også for ham var straf for ledingsbrud: liv og gods. På baggrund af kongens mildhed fremtræder det naturligvis som så meget mere urimeligt, at man ikke ville betale ham bøderne – og nærmest sige tak til. Saxo kører på samme linje som Sven og har sine egne krøller på historien, men han er, som Weibull viste, i alt væsentligt sekundær.

Vi står altså med to kildegrupper, der er gået i hver sin grøft: Odenselitteraturen, der slet ikke bringer ledingen ind i billedet, hverken forsømmelse eller brud, og Sven Aggesen og Saxo, der får en desertering ud af det, om end straffen

behændigt nedsættes til de kendte tre- og fyrremarksbøder.⁷ Med mindre man vil gå ind for Sven Aggesens version af begivenhedsforløbet: at Knud var hos flåden, men blev kaldt til Slesvig, til fordel for Odenselitteraturens: at han lod sig opholde i Slesvig, medens flåden lå og ventede i Limfjorden – og det har jeg ikke kunnet finde argumenter for – må man altså konkludere, at ingen af disse kilder giver os den ubesmykkede sandhed om årsagen til Knuds død.

Malmros mener, at man ikke kan komme uden om Sven Aggesen, hvis man vil have forbindelse mellem flådeopbud og oprør, og hun anser det vist for et skoleeksempel på min vilkårlige plukken fra kilderne efter forgodtbefindende. Jeg ser intet til hinder for at overveje, om forbindelsen kunne være en anden end den af Sven hævdede, om der for eksempel kunne være tale om den ledingsforsømmelse, vi møder i Knuds diplom fra året før, snarere end det ledingsbrud, som Sven kun får frem ved at manipulere Knud fra Slesvig op i Limfjorden til flåden.⁸ Jeg har derfor vendt mig til Roskildekrønikens bud på årsagen til folkets vrede. Den er dog en god generation nærmere begivenhederne end Saxo og Sven, og selv om mine forgængere på feltet har opgivet at få noget fornuftigt ud af dens *nefgjald*, er det vel en god grund til at gøre et forsøg, at det, som de fik ud af Svens og Saxos ledingsbøder, ikke er holdbart.

I sin korte og bemærkelsesværdigt usentimentale redegørelse for Knuds gerning siger denne kilde, at »da han ved en ny og uhørt lov tvang folket til at betale en skat, som vort folk kalder 'nefgjald', blev han fordrevet fra Jylland til Fyn, og med stor anger i hjertet léd han martyrdøden i Odense, foran alteret i Sankt Alban martyrs kirke ...«.⁹

Hvad en 'nefgjald' var for noget, og i hvilken forbindelse den opkrævedes, det ved vi ganske rigtigt ikke. Begrebet

optræder kun et par gange i langt senere kilder, og heller ikke her er dets karakter og funktion klar. Derfor er det vanskeligt at skaffe noget grundlag, hvorpå man kunne overveje »den mulighed, at Knuds *nefgiald* kunne være en verdslig indtægt uden sammenhæng med andre institutioner.« (Malmros s. 347).¹⁰ Når vi imidlertid ved, at Knud, som gavebrevet lader forstå, havde rejst et krav på en ledingsydelse af befolkningen, som, hvis mine undersøgelser af analoge foreteelser i England og Frankrig har bragt om ikke »beviser«, så dog brugbare holdepunkter frem, må have indébåret, at han krævede enten faktisk leding af dem eller et bidrag til krigsførelsen, en afløsning, som stod i et vist forhold til udgifterne ved at deltage, og når vi, trods de berettende kilders krumspring for at skjule den rette sammenhæng, har grund til at formode, at der kunne være en sammenhæng mellem dette ledingskrav, begivenhederne i Limfjorden og Knuds død, så forekommer det legitimt og nærmest uomgængeligt, og absolut ikke nogen vilkårlig udnyttelse af Sven Aggesøn, at undersøge, om Roskildekrønikens '*nefgiald*' kunne rumme en nøgle til forståelse. Jeg vil ikke påstå, at jeg har bevist noget som helst. Så langt kan man sjældent komme i denne branche, men plausible hypoteser har også eksistensberettigelse. Man kan mene, at jeg er for sangvinsk, når jeg hævder at have sandsynliggjort en sammenhæng; jeg mener i hvert fald at have præsteret en forklaring, der indbefatter flere kilder end tidligere forklaringer, uden at jeg vil beskyldes for kildeharmonisering. Og jeg har netop ikke gjort det ved at gøre et vilkårligt udvalg fra kilder, som jeg ellers forkaster, men på andet grundlag.

Malmros hævder, at '*nefgiald*' ikke kan svare til den *lethang withe*, som optræder i et privilegium fra kong Niels til munkene ved Sankt Knud i Odense;

'*nefgiald*' var uhørt for Roskildekrøniken, men det var *lethang withe* ikke, siger hun (s. 349). I Roskilde havde man helt sikkert i mellemtiden, som det fremgår af mindetavlen for Helge i domkirken, gjort ubehagelige erfaringer med den kongelige rets åg, men der kan vel ikke være nogen tvivl om, at hvad Roskildekronikøren mener er, at '*nefgiald*' var uhørt for de jyder, som i 1086 blev så vrede over den, ikke for ham selv i Roskilde et halvt århundrede senere? Vi står altså med et diplom, der ved sin formulering lader formode, at ledingskravet er nyt – eller, som jeg skriver, man var i hvert fald ikke i vane med at formulere det (s. 147) – og med en påstand om, at det var indførelsen af en ny og uhørt byrde, der førte til Knuds endeligt. Jeg undersøger derpå mulighederne for, at den nye ledingsbyrde i diplommet kunne være samme fænomen som Roskildekrønikens uhørte '*nefgiald*'. Det står mig helt klart, at jeg ikke har præsteret noget bevis, kun nogle momenter, der taler derfor. Længere kan man ikke komme, men det er en historikers opgave at undersøge, hvor langt kilderne rækker i besvarelsen af de spørgsmål, han har stillet sig, og gøre rede derfor. Jeg lægger ikke skjul på, at isen er tynd, men hvor den er tyk, og hvor den er tynd, finder man kun ud af ved at undersøge den.

Poul Skaaning har, modsat Rikke Malmros, ikke fundet nogen tese i mit arbejde og finder det i det hele taget vanskeligt at fastslå, hvad jeg egentlig mener. Jeg skal overlade til læserne selv at bedømme, om mit arbejde har en tese eller ej, men det rummer i al fald en argumentation for, at hvis man vil tale om leding i vikingetiden, så var det en anden leding end den fra landskabslovene kendte. Skaaning er ved nærlæsning af min tekst kommet frem til, at jeg anerkender eksistensen af en leding i vikin-

getiden – og så må vi jo, slutter han, tale om landskabslovenes leding: så kan vi tale om skipæn og herreder og alt, hvad dertil hører. Alligevel ender det med, at Skaaning bebrejder mig, at jeg »kun anerkender den leding, der bliver beskrevet i Jyske Lov, som autentisk«. »Men vikingetiden har samme ret som andre perioder til at blive bedømt på sine egne præmisser og efter sine egne kilder, bl.a. også de arkæologiske«, hedder det videre. Det er meget præcist, hvad jeg gør i min afhandling, og lige så præcist, hvad Skaaning ikke gør. Jeg henviser til side 112f, hvor jeg efter en diskussion af de store offentlige arbejder i Harald Blåtands tid, der må have indebåret »ekstraordinære krav til befolkningen«, drøfter spørgsmålet, om man på det grundlag kan antage, at Harald rådede over en ledingsordning: »Det kommer helt an på hvilken ledingsordning, vi derved forstår. For det er givet, at Harald Blåtand må have haft god kontrol med sine undersåtter og uden tvivl har kunnet opbyde dem til krigsformål, så hvis man ved en ledingsordning blot forstår, at Harald har kunnet opbyde landets høvdinge til at møde med deres folk, så har Harald Blåtand givetvis ikke haft mindre leding end Godfred og Horik. Hvis man derimod ved leding forstår en ordning, hvorefter hver enkelt høvding, eller endog hver enkelt bonde, var pålignet en ydelse, der stod i forhold til hans materielle ressourcer, som der var foretaget en opgørelse af, så rækker grundlaget ikke.« Hverken Haralds byggerier eller Kanhavekanalen og det ældste Danevirke har altså overbevist mig om ledingens eksistens i den traditionelle forstand med skipæn og havner, 16 ugers tjenestepligt etc., men nok om, at nogle konger i vikingetiden var i stand til at organisere deres rigers ressourcer både til krigstog og til militære anlægsarbejder, måske også til andre arbejder. Jeg kan ikke se så klart som

Skaaning, at byggeriet af Ravnning Enge broen har krævet ikke blot organisation, men en ledingsorganisation.¹¹

Jeg mangler også Skaanings evne til at klare sig, hvor kilderne svigter. Han bebrejder mig som en af de største svagheder i denne del af mit arbejde, at jeg »end ikke strejfer begrebet bol«. Et opslag i registret ville have vist ham det modsatte. Måske har han til gengæld ret i sin påstand, at »man kan ikke for alvor diskutere vikingetidens byrdefordeling uden en klar definition af bolet«. Jeg ved ikke, om Skaaning har en sådan; jeg har netop henvist til litteratur, der viser vanskelighederne ved at nå frem til en klar forståelse af bolet, dets funktion og datering. Skaaning kan imidlertid klare sig uden. Han ved, at byrderne i vikingetiden var »fordelt mellem bønder, som gjorde krigstjeneste, og dem, som blot leverede proviant til skibsbesætningen«, thi »Alt andet er umuligt! Ja, hvad skal vi egentlig med kilder, hvis vi kan finde ud af det hele uden?¹²

Skaaning finder det også kritisabelt, at jeg ikke har beskæftiget mig mere med herredet, end tilfældet er. Her rammer han nok et punkt, hvor flere vil være tilbøjelige til at give ham ret; den gamle forestilling om herrederne som skibskredse er jo vanskelig at komme bort fra, når man for eksempel ser et kort over Fyns herredsgrænser. Alle har de jo adgang eller grænse til havet. Aksel E. Christensen tog problemet op for snart tredive år siden i sin *Vikingetidens Danmark*, og efter min opfattelse er der ikke kommet nye momenter i sagen siden. Det må derfor stå fast, at vi ikke kan føre hverken bol eller herred tilbage i den egentlige vikingetid, den skal strækkes langt, for at vi kan få dem ind i dens sidste årtier. Her ligger en væsentlig grund til, at jeg ikke har kastet mig ud i de spekulationer, som Skaaning foreslår mig på grundlag af de flåder på 200 skibe, som de frankiske rigsannaler

omtaler under 810 og 815.¹³ Skaaning mener, at jeg ikke har været opmærksom på det samarbejde mellem sprogfolk og arkæologer, som skulle have ført til »opsigtsvækkende resultater, der er beskrevet i *Atlas over Fyns kyst*.« Nu kender jeg udmærket disse forskere og taler ofte med flere af dem. Når jeg ikke er gået ind i deres problemkreds eller har udnyttet deres resultater, skyldes det, at jeg opfatter dem anderledes, end Skaaning, og i et vist omfang de selv, gør. Jeg har den opfattelse, at der skal mere til end et skib, og mere end et krigsskib, for at gøre en leding i landskabslovenes forstand. Man har haft skibe og sejlet i dem, og man har haft steder at opbevare dem om vinteren, enten man har splejset til dem efter *Jyske Lovs* regler eller man har tilvejebragt dem på helt privat basis. Der er ingen direkte forbindelse mellem arkæologien og landskabslovene. Det forklarer jeg ganske indgående med udgangspunkt i Skuldelev 5, og enten Skaaning kan se det eller ej, er det altså den forbindelse, han vil have mig til alligevel at anerkende, når han vil overbevise mig om, at her foreligger »landvindinger, som i høj grad bekræfter søledingens eksistens og herredets betydning«. ¹⁴

Der ligger i dette ikke andet end en gentagelse af gamle formodninger og elementær uvilje mod at forholde sig til en argumentation, der trækker tæppet bort under dem. Da denne holdning er udbredt, er det måske alligevel på tide, at vi får taget herredet op til fornyet undersøgelse. Den måtte tage udgangspunkt i litteratur som Vibeke Dalberg og John Kousgård Sørensen, *Stednavneforskning* 2 (1979) og Kousgård Sørensen, »Toponymic Evidence for Administrative Divisions in Denmark in the Viking Age«, *The Vikings. Proceedings of the Symposium of the Faculty of Arts of Uppsala University June 6-9, 1977*, ed. Thorsten Andersson and Karl

Inge Sandred (1978), s. 133-141, hvor Kousgård i alt væsentligt støtter Aksel E. Christensen. Men det er en så vanskelig opgave at belyse herredets datering og funktion ud over, hvad disse forskere har formået, at en opfordring til at påtage sig den næsten kun kan opfattes som diabolisk.¹⁵

Såvel bol som herred hører hjemme i det problemkompleks, der vedrører kongemagtens udstrækning og mulighederne for eksistensen af en centraladministration i Danmark, og både Malmros og Skaaning mener, at jeg går ind for, eller går ud fra, en svag og magtesløs kongemagt i Arupsk forstand til forskel fra den stærke og velorganiserede kongemagt, som Aksel E. Christensen blev tilhænger af i sine senere arbejder. Det turde fremgå af ovenstående, at dette er en forkert udlægning af mit standpunkt. Det er almindeligt at forestille sig kongemagtens vækst som et retlinet fænomen: fra en svag begyndelse mod en stadig stærkere konge med stadig større kontrol med samfundet. I virkeligheden tegner udviklingen en kurve med store udsving. En mægtig vikingekonge kunne skaffe sig udstrakt kontrol med samfundet og spænde dets ressourcer for sin vogn, således at høvdingene måtte kæmpe hans krige, ikke deres egne, og arbejdskraft kunne mobiliseres til byggeforetagender af fælles, eller i hvert fald kongelig, interesse. Det beroede imidlertid på kongens personlige talent, ikke på noget etableret statsapparat, som kunne fungere videre under evneløse regenter. Vi ser derfor i vikingetiden både konger, som svarede til Arups opfattelse af dem, og konger, som fuldt levede op til Aksel E. Christensens opfattelse. Der er ingen tvivl om, at stærke vikingetidskonger, som Harald Blåtand og Sven Tveskæg, måske også Godfred og Horik den Ældre, har kunnet udøve en kontrol med samfundets ressourcer, som ikke gav

Valdemarernes noget efter,¹⁶ men det er også klart, at det under udygtige eller uheldige regenter kunne falde helt fra hinanden, som det må være sket i perioden omkring 900, sikkert igen i Sven Estridsens første år og påny under borgerkrigene efter 1131.

Danmark har næppe i denne henseende adskilt sig så meget fra England og Frankrig, som Malmros lægger op til (s. 345). Institutioner er jo normer. Det er ikke nok, at de er der, de skal også virke i praksis. Hvor officielt definerede embeder og funktioner de engelske ealdormen end havde, så fik de dem næsten altid, fordi de var selvskrevne dertil i kraft af deres slægts egen magt og position. Embedet var det sekundære, og det kom også her an på den enkelte konges magt og evner, om stormændene brugte deres magt og ressourcer til fællesskabets eller egen fordel. Det viser for eksempel et nærmere studium af kong Æthelred den Rådildes regering i England. Og hvor ringe en garanti de karolingiske hertugers og grevers officielt definerede embeder og funktioner var for deres lydighed, fremgår vel bedst af, at Karl den Store beskæftigede et antal *missi* for at holde netop hertuger og grever i ørerne. Sådanne kender vi ikke til i samtidens Danmark, og i England sendte kongen også hellere et antal hirdmænd ud for at hævde centralmagten.

I 1300-tallet faldt kongemagten i Danmark igen helt fra hinanden, men på dette tidspunkt havde der tilsyneladende udviklet sig en fast fornemmelse af, hvad der hørte sammen som Danmark. Den fandtes ikke i vikingetiden, og spørgsmålet er, hvornår den egentlig satte sig igennem? – Jeg kan ikke svare på det for nærværende, men jeg mener at have ydet et bidrag til svaret ved at vise, som jeg uanset Rikke Malmros' og Poul Skaanings indvendinger mener at have gjort, at ledingen i den skikkelse, der har indbragt den betegnelse vor

ældste form for centraladministration,¹⁷ næppe er ældre end 1170, og at man forud for dette tidspunkt, når man anvendte begrebet leding, må have forstået det med et andet indhold – og det nærmest en samling af landets stormænd og høvdinge med deres private styrker og deres private skibe.

1. Det er mig ikke helt klart, hvor utryk jeg bør være ved udtrykket »personlig«. Skal det mon antyde, at min tolkning er hentet ud af mit eget hoved mere end af kilderne?
2. »Danish Military Organisation«, *The Battle of Maldon: Fiction and Fact*, ed. Janet Cooper (London 1993), s. 109-126.
3. Man må vel i virkeligheden forestille sig, at det i vidt omfang er de samme skibe, der er anvendt i begge former for leding. Der var jo ingen grund til at bygge en stor mængde nye skibe, men hvis ejerne nu stillede deres skibe til rådighed for et offentligt formål, kunne de kræve leje for dem. Man måtte formodentlig også benytte de erfarne skibsførere, der fandtes, så styresmændene har med stor sandsynlighed været de samme. Den væsentlige nydannelse har ligget i finansieringen, og naturligvis har også bemanningen involveret mange, som ikke tidligere deltog i nogen form for leding. Erfaring med sejlads i vikingeskibe siger mig, at en forholdsvis lille 'professionel' besætning udmærket kan sejle et skib med en bunke landkrabber ved årerne. De fleste lærer hurtigt at ro i takt og at springe til den rigtige side for at bøffe.
4. *Ledung och frälse. Studier och orientering över danska samfundsförhållanden under äldre medeltid* (Lund 1934).
5. Når Skaaning opfatter kapitlerne 2-4 som del af »vikingetidsafsnittet«, må jeg med beklagelse konstatere, at jeg ikke har fået min hensigt med dem klargjort tilstrækkelig tydeligt for alle læsere.
6. *Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI.* (Lund 1915).
7. Malmros tillægger mig, så vidt jeg kan se (s. 345), den opfattelse, at disse bøder skulle være indført i 1170; jeg mener

- ikke nogetsteds at have fremsat en påstand herom.
8. Malmros har næppe tænkt det på den måde, men i virkeligheden slår hun mig her oven i hovedet med det synspunkt, at *quod non est in actis, non erat in mundo*. Jeg kan ikke bøje mig for det; det væsentlige findes ofte mellem linjerne, ikke i dem.
 9. *Roskildekroniken*, oversat og kommenteret af Michael H. Gelting (Højbjerg 1979), s. 21.
 10. At *nefgjald* skulle kunne være en kirkelig afgift i Norge, Sverige og Finland i de langt senere tider, hvor den er belagt, finder jeg ikke væsentligt at overveje. Erik Lönnroth har en ekskurs derom i sin *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige* (Göteborg 1940), men kunne ikke forelægge noget at bygge videre på. Muligheden for, at den kunne være en form for tiende, har jeg drøftet i relation til den ældste overlevering, hvor Steenstrup lagde vægt på det religiøse aspekt af Snorres oplysning, medens jeg fremhæver det militære som en lige så god mulighed (s. 158-159).
 11. Jeg har i *Historisk Tidsskrift* 92 og 93 taget stilling til Skaanings teorier om Ravnung Enge i øvrigt. Da de ikke ledsages af bedre argumenter her, er der ingen grund til at tage diskussionen op påny.
 12. Skaanings indlæg holder ikke det mindstemål, der sædvanligvis kræves for adgang til et videnskabeligt tidsskrifts spalter – men måske det er et teoretisk studium værd, om han i virkeligheden er den førende og første rigtige postmodernist blandt danske historikere?
 13. Hvad ville Skaaning i øvrigt stille op med den flåde på 600 skibe, som Horik den Ældre ifølge *Annales Bertiniani* sendte mod Hamborg i 845? – eller med de 700 skibe, fraset de små, der ifølge Abbo af St. Quentin deltog i belejringen af Paris fyre år senere? Som et afskrækkende eksempel på hvad spekulationer over tal kan føre til, hævder Svend Aakjærs bidrag til *Festskrift til Kr. Erslev* (København 1927) sig stadig smukt, men ingenlunde alene; han er distanceret med mange længder af L.E. Fauerholdt Jensen, jf. min anmeldelse af hans *Vikinernes Danmark* (Aalborg 1993) i *Historisk Tidsskrift* 93, s. 429-432.
 14. Se for eksempel *Atlas over Fyns kyst i jernalder, vikingetid og middelalder*, red. Ole Crumlin-Pedersen m.fl. (Odense 1996), s. 189.
 15. Til yderligere advarsel om faldgruberne på dette område kan henvises til Alexander Callander Murray, »From Roman to Frankish Gaul: 'Centenarii' and 'centenae' in the administration of the Merovingian Kingdom«, *Traditio* 44 (1988), s. 59-60, hvor det vises, at hundredet, der navnlig i Sverige har været inddraget i herredsdiskussionen som en urgermansk forgænger, ikke er det mindste germansk, men romersk. Det udsætter tidspunktet for dets 'indvandring' i Norden nogle århundreder.
 16. Hvis man vil bruge encomiasten, kan man også hos ham læse, at en faktor i hærens samling var frygten for kongens vrede. Når en mægtig konge opfordrede landets høvdinge til at følge ham i krig, var det et tilbud af den slags, man ikke kunne sige nej til. Citeret i *Lið, leding og landeværn*, s. 114-115.
 17. Inge Skovgaard-Petersen, »Vikingerne i den nyere forskning«, *Historisk Tidsskrift* 12. række bind 5 (1971), s. 651-721, se s. 709.